

Ім'я користувача:
Моца Андрій Андрійович

ID перевірки:
1011114764

Дата перевірки:
09.05.2022 17:45:44 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
09.05.2022 17:57:39 EEST

ID користувача:
100006701

Назва документа: Бакалаврська-Молнар-О

Кількість сторінок: 44 Кількість слів: 14662 Кількість символів: 100465 Розмір файлу: 607.59 KB ID файлу: 1011013428

7.6% Схожість

Найбільша схожість: 1.19% з Інтернет-джерелом (<https://library.kr.ua/wp-content/elib/babenko/samstepol.pdf>)

6.82% Джерела з Інтернету

158

Сторінка 46

1.25% Джерела з Бібліотеки

34

Сторінка 47

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнене

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнене

0% Вилучень

Немає вилучених джерел

Модифікації

Виявлено модифікації тексту. Детальна інформація доступна в онлайн-звіті.

Замінені символи

7

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра філології

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота
ТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ДРАМАХ М. СТАРИЦЬКОГО ТА
І. КАРПЕНКА-КАРОГО

МОЛНАР ОКСАНА ВАСИЛІВНА

Студентка IV курсу

Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

за спеціальністю 014 «Середня освіта

(Українська мова і література)»

галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Тема затверджена Вченою радою ЗУІ

Протокол № 10 /27 жовтня 2021 року

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович
кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Завідувач кафедри: Бергсасі Аніко Ференцівна
габілітований доктор, професор

Робота захищена на оцінку _____, « ____ » _____ 2022 року

Протокол № _____ /2022

Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра філології

Кваліфікаційна робота
ТИПИ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ В ДРАМАХ М. СТАРИЦЬКОГО ТА
І. КАРПЕНКА-КАРОГО,

Ступінь вищої освіти: бакалавр

Виконала: студентка IV курсу
МОЛНАР ОКСАНА ВАСИЛІВНА
Освітня програма: «Середня освіта (Українська мова і література)»

Науковий керівник: Кордонець Олександр Анатолійович
кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології

Рецензент: Кузьма Оксана Юріївна
кандидат філологічних наук, завідувач кафедри української літератури УжНУ

Берегове

2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Образи народовської інтелігенції у драмі «Не судилось» М.Старицького.....	9
РОЗДІЛ 2. Життя творчої інтелігенції у драмах «Талан» М.Старицького та «Житейське море» І.Карпенка-Карого.....	18
РОЗДІЛ 3. Утвердження інтелігента нового типу у драмі «Понад Дніпром» І.Карпенка-Карого.....	30
ВИСНОВКИ	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	43

ВСТУП

XIX століття збагатилося визначними постатями української літератури, художня спадщина яких характеризується тематичним, стильовим та жанровим новаторством. Поряд із багатьма видатними майстрами слова є і Михайло Старицький та Іван Карпенко-Карий. В українську літературу вони увійшли насамперед як видатні письменники та театральні діячі свого часу. Кожен з них чимало зробив для розвитку українського театру. Певна річ, кожний проявив новаторські риси у своїх творах та увіковічнив своє ім'я на світовій алеї.

Недарма М.Старицького прозвали батьком українського театру. Адже, як відомо, задля розвитку театру митець навіть продав свій родинний маєток. Саме він по праву вважається засновником та меценатом першого українського професійного театру. Тому і не дивно, що з'являється його знаменита драма «Талан», в якій вперше змальовано побут представників театрального мистецтва та драма « Не судилось», де розкривається різноманітність народницької української інтелігенції 60-х років XIX ст.

Будучи невід'ємною частиною театру, письменник вирішує розкрити в драмі «Талан» тему життя творчої інтелігенції. Показавши буденне, бурхливе життя акторів театру поза сценою, автор постає перед нами новатором.

Варто зазначити, що митець порушив чимало проблем, які не втратили свою актуальність і сьогодні. Разом з цим він перший порушує проблему творчої особистості та зовнішнього конфлікту між героєм та оточенням в образі головної героїні драми «Талан» – Марії Лучицької.

Багатогранна діяльність і плідна творчість М.Старицького отримали високу оцінку як сучасників, так і пізніших шанувальників творчості митця. До прикладу, І. Франко у статті «Михайло Старицький» відзначив новаторські риси поета, високий професіоналізм у театральній справі, охарактеризував його як письменника з «виробленою духовною фізіономією», виразно-індивідуальною манерою письма¹.

Високо цінувала діяльність Старицького і Леся Українка, особливо, його піонерство в піднесенні й розвитку українського письменства в цілому, а також національної свідомості народу².

Драматургічна спадщина Михайла Старицького багатьма дослідниками оцінювалася по-різному, та все ж прихильників його таланту було більше. Безперечно, постать

---

¹ Франко І. Михайло П.Старицький // Франко І.Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка,1982. Т.33. С.335.

² Українка Леся. Лист до М.П.Старицького від 15 листопада 1893 року // Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. К.,1978. Т.10. С.232.

письменника привернула увагу і видатного науковця М. Зерова. Літературознавець дає високу оцінку діяльності М.Старицького: «Експресивний, темпераментний, він гостро відчував громадську потребу і брався за кожен галузь громадської роботи, до якої в тодішніх обставинах можна було приступити».

Не менш цікавою виявилася драматургія Старицького і для О. Білецького. Дослідивши п'єси, він робить висновки, у яких зазначає, що Старицький виявив нахил до мальовничості, вдало використовував мелодраматизацію та майстерно зображував соціальні антагонізми тогочасного суспільства¹.

У драматургії автор звертається не тільки до персонажів селянського походження, а й створив образ українського інтелігента, через який вдало переосмислює питання проблемних відносин інтелігенції й народу. До таких новаторських драм належить і п'єса «Не судилося».

Чимало біографів зауважують, що п'єса «Не судилося» написана із життя. Насамперед за основу було взято випадок із життя товариша М.Старицького – Миколи Лисенка. Саме у драмі «Не судилося» Старицький намагався відобразити всі реалії «нових» переоформлених відносин на селі.

Новатором виступив у порушеній проблематиці. Головним конфліктом драми «Не судилося» є конфлікт між «поміщицьким болотом» та простими селянами. Автор показує нам зіткнення двох світів, де панує лицемірство, лють, жага у поєднанні з любов'ю та всіма світлими рисами.

Серед різножанрової спадщини Михайла Старицького «Не судилося», маючи довершені форми кожної сцени та порушення актуальних тем разом із проблематикою, займає перше місце. Тому Старицький трактує образ панича Михайла Ляшенка як жертву суспільства та того брудного болота, в якому вони борсаються. Саме Павло уособлює у своєму образі типові риси простого народу: щирість, душевна краса, самопожертва та відданість.

Високо оцінив драму дослідник О. Дорошкевич, назвавши її серед побутових найкращою. Свою думку науковець аргументує тим, що в драмі особливу увагу приділено простому українському народу, який переживав не найкращі часи.

Отже, дослідники стверджують, що Михайло Старицький – це, безперечно, талановитий драматург. Підсилюючи свої твердження тим, що писав він у реалістичному напрямі. Цієї думки дотримувались О.Білецький та О. Цибаньова. Проте, В. Коломієць вказував і на те, що все ж таки у драматургії Старицького були і певні риси романтизму.

---

¹ Білецький О. Зібрання праць: У 5 т. К.: Наукова думка, 1965. Т.2. С.830.

А розкриваючи сам образ головної героїні Марії Лучицької, автор порушує соціальні, мистецькі і морально-етичні питання, які безумовно стосуються місця і ролі творчості в суспільстві. Натомість, у драмі «Не судилось» Павло Чубань уособлює кращі риси української інтелігенції, яка послідовно, незважаючи на труднощі, маленькими кроками та справами намагається відстояти права селянства, зробити його більш освіченим і самостійним¹.

Товаришем Старицького по перу та по життю був Іван Карпенко-Карий. Іван Карпович Тобілевич прославив своє ім'я не тільки як артист, але як і видатний письменник-драматург, який зумів вивести український театр на якісно новий рівень.

Його п'єси вражають глибоким змістом та драматизмом, де він уміло зображує емоційність та ліричність на паралелі з внутрішнім динамізмом. Безперечно, слід згадати і те, що Карпенко-Карий утвердив жанри соціальної комедії та трагікомедії в українській літературі, зумів зобразити новаторську форму проявів стосунків між людьми та їхній внутрішній світ у загальнолюдських цінностях.

У драмі «Житейське море» Тобілевича, як і у Старицького, звучить тема мистецтва та зображення акторської діяльності. А в драмах «Понад Дніпром» та «Не судилось» можна також знайти спільні риси. Насамперед це боротьба простого українського народу за право існування на своїй землі.

Як ми вже вище зазначали, творчість Тобілевича виявилася не менш цікавою для науковців та дослідників. Так, у своїй праці Я. Мамонтов зазначив: «Іван любив діло, а не себе в ділі». І це справді так, адже Карпенко неабияк збагатив творчу спадщину української літератури своїми визначними творами. Разом із цим порушував важливі та актуальні проблеми².

А Л. Стеценко зазначає, що драматургічна спадщина Тобілевича є вищим ступенем розвитку української літератури. Його п'єси вражають глибоким змістом та драматизмом та разом з цим Карпенко-Карий наполегливо стояв на підґрунті реалізму³.

Час нам показує, що попри великий період творчість Тобілевича зберігає своє існування та силу впливу. Відомий український письменник Максим Рильський стверджує, що відгук карпенківської драматургії ми чуємо як у комедіях, так і в драмах Корнійчука, Кочерги «в усьому кращому, що маємо ми нині в українському театрі»⁴.

¹ Коломієць В. Добра і правди син. Старицький-драматург. К., 1993. С.43.

² Тобілевич І. (Карпенко-Карий). Твори. Т.6. Ред.: Я. Мамонтов. Харків, 1931. С.56.

³ Карпенко-Карий І. Драматичні твори /Вступна стаття, упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки Л.Стеценка. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960-1961.

⁴ Рильський М. Наша кровна справа. К.: Держлітвидав України, 1959. С. 389.

Великим внеском вважається драма Тобілевича «Житейське море», яка принесла новаторські риси в літературу доби реалізму. Коли драма потрапила до рук М.Рудницького, він, прочитавши її, зазначив: «Коли в «Житейському морі» Карпенко пробує передати трагедію, що близька його душі артиста, йому важко докомпонувати її, продовжуючи своє переживання уявою, і найсильнішим мотивом п'єси залишається ліричне зідхання за втраченим чи мріям щастям. Таким чином, філософія життя знаходить свій вислів у «техніці» – знесилений, без драматичної пружини»¹.

Софія Тобілевич, ознайомившись з уже написаною драмою «Житейське море», зазначила, що п'єсу «Житейське море» треба розглядати як комедію звичаїв та характерів. Попри це, виникли суперечливі відгуки щодо драми. За словами самого Карпенка, І.Нечуй-Левицький оцінив її вище бо ж вона глибше захоплює душу².

Високо оцінив творчість Тобілевича І. Франко, насамперед п'єсу «Понад Дніпром». Прочитавши її, він робить дуже хороші висновки, назвавши її найідеальнішою та найкращою серед усіх драм митця³.

Свою любов до всього народного та селянського автор показав саме у драмі «Понад Дніпром». А головного героя Мирона Серпокрила наділив найкращими рисами нового типу господаря на селі. Головним задумом до написання у Тобілевича було показати життя простих, сільських людей та навчити їх впевнено протистояти несправедливим проявам суспільного ладу.

Тому, як бачимо, багато видатних науковців та дослідників цікавились творчим спадком як І.Карпенка-Карого, так і М.Старицького. І це не дивно, адже обидва автори зуміли піднести український театр на новий рівень. Та попри труднощі та заборони влади все ж писали про болючі та актуальні теми в тодішньому суспільстві.

Мета нашої роботи – проаналізувати типи української інтелігенції в драмах М.Старицького та І. Карпенка-Карого.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких завдань:

- Дослідити образи народовської інтелігенції у драмі «Не судилось» М.Старицького;
- З'ясувати, як розкривається життя творчої інтелігенції у драмах «Талан» М.Старицького та «Житейське море» І.Карпенка-Карого;
- Простежити засоби творення інтелігента нового типу у драмі «Понад Дніпром» І.Карпенка-Карого.

¹ Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Львів: [Накладом Видавничої спілки "Діло"], 1936. С. 160.

² Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1957. С. 385

³ Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Т 37. С. 378.

Об'єктом дослідження є драми «Житейське море», «Понад Дніпром» І. Карпенка-Карого, «Талан», «Не судилось» М.Старицького.

Предмет дослідження – образна система та ідейно-художня своєрідність названих творів.

Методи дослідження – естетичний (літературні твори розглянуто з погляду їх художньої вартості), культурно-історичний (твори драматургів, а також їх діяльність розглядається в суспільно-історичному контексті доби), типологічний (з'ясування типологічних паралелей між творами М.Старицького та І.Карпенка-Карого), біографічний (відображення подій і фактів із життя митців у їхній творчості).

Структурно робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ І

Образи народовської інтелігенції у драмі «Не судилось»

М. Старицького

Михайло Старицький – одна з найголовніших постатей драматургії й театру 70-90-х років XIX століття. Він відомий як поет, драматург, прозаїк, перекладач, театральний і культурно-громадський діяч, редактор і видавець. Впевнено можна вважати його митцем-новатором, який є автором цілої низки історичних романів, повістей, громадянської, особистісної та політичної лірики. Починаючи з юних студентських років, захоплюється громадською та літературною діяльністю. Разом із цим робить спроби у сільському господарстві, та попри все у його серці вже давно жила любов до театру та творчої діяльності.

Невипадково народ називає його «батьком-засновником». І цьому є історичне підтвердження, адже, як відомо, М.Старицький зумів організувати товариство українських акторів, які, на превеликий жаль, були заборонені Емським указом. Та це не поклато клеймо на його творчій та громадській діяльності. Навпаки, додало ще більше впевненості та незламного духу. Таким чином, у 80-х роках XIX ст. за власні кошти зумів утримувати новостворену театральну трупу з 30-ти талановитих артистів. Серед них були Микола Садовський, Панас Саксаганський, Марія Заньковецька та Іван Карпенко-Карий.

Кожен автор, письменник знаходить свою так звану стихію літературного жанру, в якій може вільно плавати. Для М.Старицького цією стихією стала драма. «Я думаю, що моя сила найбільша у драмі!» – писав митець у листі до І. Франка¹. Завдяки своєму таланту його п'єси стали невмирущими та всесвітньо відомими. Написавши десятки п'єс, у кожній він порушував проблеми широкого кола які переважно і сьогодні залишаються актуальними.

Чимало відомих літературознавців зацікавила творча спадщина письменника. О.Білецький не виняток, а стосовно драматургії М.Старицького відзначає: «У п'єсах виявляється нахил до мальовничості, іноді надмірної: обстановка, в якій відбувається дія, часто незвичайна – руїни, сади, напівказкові краєвиди.

У деяких п'єсах, особливо історичних, Старицький іноді збивався на мелодраматизацію, гіперболізуючи почуття самих персонажів. Але переважно він робив

---

¹ Цитата за: Поліщук В. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик: У пошуках «слова та правди і волі...». До 170-річчя від народження М.П.Старицького. Черкаси, 2010. С.7.

вдалі спроби «розкрити соціальний антагонізм експлуататорського суспільства, душевний світ своїх героїв. Драматичні конфлікти, як правило – соціального характеру, до краю напружені, розв'язки трагічні, комічні персонажі і ситуації майже відсутні»¹.

У різнобічній творчості М. Старицького з'являється новий дух літературної доби, в якому ми можемо простежити введення різних типів нових героїв, зокрема так званої «нovoї людини». У драматургії автор звертається не тільки до персонажів селянського походження, а й створив образ українського інтелігента, через який вдало переосмислює питання проблемних відносин інтелігенції й народу. Саме ці теми набули широкої популярності та актуальності наприкінці XIX та початку XX століття. До таких новаторських драм належить і п'єса «Не судилось».

Митець був дуже добре обізнаний з життям сільських поміщиків. Навіть є свідчення того, що в 70-х роках разом із М. Лисенком вони любили виходити в світ та спілкуватися з сільською молоддю. Неабияку увагу молодий драматург приділяє і реформованим сільським відносинам, внаслідок чого стикається з соціальними та етнічними протиріччями, які нарастають у нього на очах та переслідуючи його змушують замислитись і робити певні висновки.

Чимало біографів зауважують, що п'єса «Не судилось» написана із життя. Тобто письменник взяв за основу випадок із життя свого близького товариша Миколи Лисенка, який, мабуть, у драмі є прототипом Миколи Ляшенка. А себе ж автор зобразив у образі Павла Чубаня. Саме у драмі «Не судилось» Старицький намагався відобразити у п'єсі всі реалії «нових» переоформлених відносин у селі. Дотримуючись лінії розкриття гострих протиріч, він змальовує внутрішнє начало героїв, виділивши цікаві деталі та надихаючи їхні вчинки, щоб глибше показати насильницькі дії тодішнього жорсткого суспільного життя².

Ознайомившись з драмою, О. Дорошкевич у своїй роботі називає її серед побутових найкращою, адже в ній особливу увагу приділено простим людям, які переживають не найкращі часи.

За словами літературознавця, сюжет п'єси взятий із життя української інтелігенції 1860-х років, з прийманням «покаянних» ідей народництва не за його демократичною сутністю, зі всіма логічними соціальними висновками, а тільки поверхнево й формально.

¹ Білецький О. Зібрання праць: У 5 т. К.: Наукова думка, 1965. Т.2. С.830.

² Немченко Г. Проблема інтелігенції в українській драматургії другої половини XIX ст. // Південний архів: збірник наукових праць: філологічні науки. Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. Випуск XXVII. С. 15.

Та створивши образ двох друзів Михайла та Павла, автор разом з цим створив образ нової людини, яка попри всі перешкоди віддана народові¹.

За своїм жанром «Не судилося» є соціально-побутовою п'єсою, однак, автор у багатьох моментах виходить за рамки згаданого жанру. Старицький не тільки наводить певні факти, але і виражає глибоке співчуття, безмежний гнів тому, хто живе за рахунок народу і знущається з нього. Крім цього, драматург намагається якомога повніше розкрити внутрішній світ персонажів, тож цілком справедливо можемо назвати драму й психологічною.

Незважаючи на простоту сюжету, автор розкриває багато важливих питань, серед яких: справжня цінність людського життя, мораль народу, праця інтелігенції для народу. Власне, вдало показана особиста драма нерозділеного кохання, яка поєднується із соціально-національним конфліктом. Автор красномовно характеризує життя тогочасного українського села як «панське болото», всередині якого загострилася боротьба між поміщиками і селянами, попри те, що кріпацтво було скасоване і законодавством передбачалися рівні права для представників усіх станів.

Героїв драми можна поділити на позитивних та негативних. Позитивні – це представники селянства, а негативні – поміщики, які наживаються та знущаються з простих людей, виступають прикладом аморальності та безпринципності.

Головним конфліктом драми «Не судилося» є конфлікт між «поміщицьким болотом» – мораллю поміщика – і чесними, моральними й духовно заможними простими селянами. Сам конфлікт носить психосоціальні засади та розвивається за кількома напрямками. Серед них – чиста душа, щира прихильність, трагічна історія кохання Катрі Дзвонарівни та панича Михайла.

Друга сюжетна лінія змальовує зіткнення батька Михайла, заможного пана Івана Андрійовича з селянами та їх керуючою громадою. Нарешті, важливим є протиріччя між яскравим патріотизмом Михайла, його фальшивими, поверхневим українським захопленням та справжньою природою панича.

У контексті обраної теми нас насамперед цікавлять образи представників української інтелігенції. Автор показує, що це середовище неоднорідне, серед них є як «народовці», щиро віддані ідеям служіння народові, так і такі, які піддалися модним тенденціям, але не мають достатньої сили волі, щоби впроваджувати українські національні ідеї в життя. Подібну роз'єднаність у середовищі інтелігенції зобразив у романі «Хмари» І.Нечуй-Левицький.

---

¹ Дорошкевич О. Підручник історії української літератури: Передрук. Мюнхен, 1991. С.175.

У п'єсі «Не судилось» маємо двох персонажів, що представляють молоде покоління української інтелігенції. Це, зокрема, Михайло Ляшенко, який є сином поміщика, дворянином, студентом Київського університету, де й приєднався до народовців. Він наче і щиро вірить в українські ідеї, навіть готовий сперечатися про це з рідними, але йому бракує найважливішого – твердості характеру й витривалості в щоденній роботі, яка зовсім не є романтичною та легкою.

У розгортанні подій, вирішенні конфліктів героїв особливу увагу привертає мова дворянського середовища. Вони без жалю знущаються, саркастично висловлюються та принижують простий народ. У фокусі – образ панича Михайла. Старицький навмисне зробив його тим представником «панського болота» для того, щоб розкрити справжню сутність паничів та їхньої ліберальної вдачі. Тому, в центрі твору стоїть постать довірливого та легковажного хлопця, в образі якого відбулося поєднання колізій панського оточення та любовної історії.

Автором викривається не лише «панське болото», але разом з цим фальшивість лібералізму. Він впевнений, що у представників «панського болота» немає та не може бути майбутнього. Адже, у людей, які знущаються та зневажливо ставляться до інших, трагічна доля. З цього випливає, що в основі п'єси також лежить ідея демократичної зміни суспільного ладу, встановлення справедливості та рівності людей. Разом з цим через весь твір проходить питання – чи має право панич познущатися з нещасної селянки та уникнути покарання?

Щоб якнайповніше уявити цю проблему, слід згадати образи інтелігентів, що зображені в негативному контексті. До цієї когорти ми відносимо поміщика Івана Ляшенка з його дружиною Анною Петрівною, їхню розбещену дочку Зізі, легковажного сина Михайла та славнозвісного родича Белохвостова. Саме у їхніх вчинках висвітлюється аморальність та типові риси поміщицького середовища. Вони ж і є так званими «катами» простого люду¹.

Поміщик Іван Ляшенко є жорстоким та єхидним не тільки у взаєминах з простим народом, він некультурний, зневажливий, дволикий та розпусний у родинному житті та побуті. У всьому він шукає тільки власну вигоду, а задля досягнення мети готовий порушити всі людські канони. Та, це б було нічого, адже не відставала від чоловіка і дружина Анна Петрівна. Попри свою витонченість та надмірну розбещеність вона не полишає надії позалицятись до юних хлопців, які годяться їй в сини. Тут слід згадати випадок, коли Павло Чубань приїхав до них у маєток. Старицький без єдиного жалю

¹ Мороз З. На позиціях народності. Дослідження: У 2 т. К., 1971. С. 227.

розкриває всю нікчемність та жорстокість поміщиків, різко акцентуючи увагу на житті селян.

Повною протилежністю Михайла виступає інший представник української інтелігенції Павло Чубань – молодий парубок, лікар, який відкрив школу, контору та лікарню для людей. Тобто, всі свої знання та можливості він віддає людям і робить все можливе для простих селян. Не тільки навчає, але і піклується та захищає. В його образі автор показує нам всі ідеальні риси борця за свободу та визволення українців. Паралель між юнаками автор чітко показує нам ще на початку драми, де можна простежити характерну рису панича «народолюб». Один тільки костюми українські носить та видає з себе іншого, а другий навчає та допомагає простим людям.

М и х а й л о (курить сигару). *Славно покачатись на траві після купання і затягтись сигарою! Чорт його зна, якось мене лінощі обсіли: сьогодні уже й до школи не пішов. (Потягається). Та з цією дрібнотою нудно й воловодитись... тільки Павло й зможе!*¹.

Він палить дорогі сигари, що і є свідченням багатого життя та неготовності його до простого селянського побуту. Вже у першій дії автор акцентує на тому, що Михайло розкішно одягнений саме в український народний одяг. Цей парадоксальний момент є певним натяком на те, що його одяг та любов до всього українства мінливе, як і мода. Для письменника важливими є почуття людей, а саме – кохання. Закохана пара виявляється одуреною та використаною найближчим оточенням, але заради помилково стлумаченого щастя один одного вони поступаються рідним та друзям.

Найповніше справжня сутність Михайла розкривається після любовної ідилії з простою, бідною селянкою Катериною. Для нього це було мимовільною забавкою, театром, де він грав народолюб, хлопця який любить вечорниці з сільською молоддю. Юнак старається бути хорошим вчителем та опікуватися матір'ю коханої дівчини. Та все до чого він береться закінчується трагічно. Він вмів задурити голову красивими словами та обіцянками. Та попри все, герой не вважає за рівню собі простих селян.

Найголовнішим для нього залишається втіха, власні потреби та задоволення. Свою роль він блискуче зіграв і в особистих стосунках. Після того як збездивив бідну дівчину Катерину, він ніби і кохає її, але ж в кінці вона стає для нього байдужою. Якби він її так несамовито кохав, то не вагався б в одруженні та постійно не переконував би себе в коханні. Тому для нього важливішим було його становище, ніж честь близької людини та людське життя.

---

¹ Старицький М. П'єси. К.: Дніпро, 1979. С. 141. Далі на це видання будемо посилатися у тексті роботи, вказуючи в дужках сторінку.

Щирою у цій любовній колізії була тільки Катря. Бідна дівчина вже з початку розуміла, що вона не рівня паничу та відчувала свій трагічний кінець. Опираючись цьому почуттю у неї не були сил. Через свої слабкі сторони вона заплатить надто велику ціну. Бо ж за один вечір вона втратила гідність, здоровий глузд, рідну матір, коханого та власне життя. Навіть у фіналі вона готова на самопожертву і попри все заподіє їй Михайлом вона наважується попередити його про небезпеку. Що і є доказом справжніх почуттів дівчини, які так і не зміг досягнути поміщик.

Панич обманює не тільки інших, але і самого себе. Він дає вічні клятви любові, обіцяє спочатку поговорити з батьками, потім обіцяє і одружитися та все це марно. Адже він хоче ні від кого не залежати та працювати тільки там, де він схоче. У розмовах з дядьком Белохвостовим він ніби показує свої хороші наміри та критикує його за певні дії. Проте насправді легко піддається його поганому впливу, сам не розуміючи того.

Зрештою виявляється, що панич попри все є зовсім нерішучим, нездатним подбати про інших, робити добрі справи на благо народу та громади, і, навіть, не в силах відстояти власне щастя. Дослідники творчості Старицького одразу викривають антинародну справжню сутність героя, простеживши всі його вчинки, слова та дії¹.

Ще одним умовним представником інтелігенції, яка почала формуватися в середовищі селянства, є Дмитро. Адже, відомо, що Катерина не байдужа йому. Він закоханий у неї, та не робить спроб зізнатися їй в цьому, бо усвідомлює, що вона кохає Михайла. Попри все він не залишає дівчину та часто провідує її тяжкохвору матір. Навіть у трагічному фіналі, він захищає дівчину від прокльонів рідної матері, готовий закрити очі на минуле та одружити з нею. Знаючи навіть те, що вона ніколи його не зможе покохати. Але попри всі спроби, він не зміг її врятувати, проте хоче помститися Михайлу.

Павло Чубань, вже на початку бачить лукавність у вчинках Михайла. Він не боїться гостро висловлюватися в сторону товариша, адже є справжнім борцем за правду та справедливість, захисником слабких та пригноблених.

Павло. *Ви, пани...як не зноситеся до грам своїми ідеями, своїми намірами послужити, а все оте служите перед...спідницею...* (С. 153).

Тож можемо стверджувати, що Павло Чубань виступає своєрідним антиподом Михайла. Він щирий демократ, борець та захисник народу. Саме в його образі автор зображує світлі ідеї боротьби за звільнення народу з поширенням освіти та культури, правової грамотності на селі. Ще на початку драми автор проводить паралель між героями. Поки Михайло відпочиває, Павло трудиться в школі та лікарні. Не тільки

¹ Комишанченко М. Михайло Старицький. К., 1968. С. 67.

завдяки освіті отримав він пошану, але і тим, що допомагає народу відстоювати свої права.

Це – світла людина, з чіткою національною позицією, у якій присутнє моральне начало та найкращі якості. Він проявляє неабияку сміливість, виступивши проти роду Ляшенків. Павла автор показує нам як інтелігента, гуманіста та демократа, який співпереживає з народом, стає на його захист, бореться зі злиднями та несправедливістю. Він вірить у світле майбутнє та готовий до самопожертви заради кращого майбутнього.

Павло. *Може не ми, а діти наші чи внуки, а таки землю по всій правді поділять... Девіз чоловіка – жити працею своїх рук (С. 174).*

Всі спроби достукатися до совісті паничів були марними. Адже не всі хотіли погоджуватися з демократичними позиціями Павла. Створивши такий образ, М.Старицький виступає новатором. Саме Павла та Катрю він наділив типовими рисами притаманними простому українському народу: щирість, душевна краса, проста душа, самопожертва та відданість.

Нації, які шукають гармонійний шлях, не лише завжди дотримуються естетичних ідеалів, що випливають із національних традицій, але й прагнуть жити у вимірах добра, щастя й любові. Таким чином, визначальною рисою національного суспільства був і залишається гуманізм — ставлення до людини як до найвищої цінності, захисту права особи на свободу, щастя і повний розвиток її здібностей. Таким гуманістом і виступає Павло. Він – просвітитель та захисник для селян, для їхнього хорошого майбутнього навчає людей писемності та надає медичну допомогу.

Конфлікт світоглядів Михайла та Павла розкриває всю сутність ставлення панства до селянства. Старицький, як і інші письменники, порушив актуальні на той час проблеми інтелігенції та селянства. Хоча основним мотивом тут є розгортання любовних відносин Михайла та Катрі, це не заважає автору влучно наголошувати та піднімати важливі проблеми тогочасного суспільства.

Аналіз позитивного образу, який несе основне ідейне навантаження п'єси – Павла Чубана, – показує, що автор наполегливо намагається знайти справжній вираз народних інтересів. Павло Чубань був людиною культури, який об'єктивно бачив нелюдську поведінку поміщиків, але все ж сподівався примирити поміщиків і селян. Його образ був прогресивним¹.

Елементи теми народного заступника здійснюється за підходами, що характерні водевілю та дель'артівській комедії. Зокрема, це відсутність тематичної історії, наявність

¹ Халімончук А. Нарис української літератури XIX ст. Львів: Видавництво Львівського університету, 1958. С. 113.

комічних й ідилічних ситуацій. Через це, образ заступника народу розкривається в драмі «Не судилось» не повністю, адже Павло Чубань – вчений та резонер – за наявності на першому плані Михайла, залишиться не помітним читачеві. Так, в образах Михайла і Павла дано образ іншої, нової особи, що під впливом визвольних ідей зміщує увагу до інтересів народу. Михайлом власні змагання до «народного щастя» обмежуються трагедією з Катериною. Проте у визначальній постаті Михайла зчитуємо образ у параметрі ідеологічної проблеми народника шляхом викривання, тобто сатири.

У двотомній історії літератури 1955 р. знаходимо особливо поетичний опис автором Михайла Ляшенка. Він не випадково називає його лицеміром, народолобом, паничем та мерзотником. Кожен з героїв носить у своєму персонажі певні стереотипні уявлення. Наприклад Михайло – лицемірний народолоб, Катерина – жертва поміщицького лицемірства, старший Ляшенко – жадібний та егоїстичний, його ж дружина – розбещена; Павло – резонер. Ці факти є відповідником опису структури жанру сатири. Головною темою та силою драми є розкриття фальшивого народолобства та жорстокості егоїзму поміщиків разом із правдивим зображенням безправного народу¹.

Сюжетна лінія драми «Не судилось» чітко сформульована Л. Стеценком: «Ліберально налаштований студент Михайло Ляшенко залицявся до красуні Катрі Дзвонарівни, клявся їй в щирості своїх почуттів, збезчестив, відвернувся від неї та призвів до самогубства».

Тут засвідчено «тягар» інтерпретації книжної спільноти та авторської теми, що полягає в інверсії головної персонажної групи «жінка чи чоловік» у варіантній структурі. Сатирично-ідеологічний акцент змісту проявляє домінанту в характеристиці, що в переважній більшості випадків показує взаємини між поміщиками та селянами у пореформеному українському селі, а разом з цим і трагічну історію кохання селянки з паничем².

Серед різножанрової спадщини Михайла Старицького «Не судилось», маючи довершеність характеротворення, досконалі форми кожної сцени, природність конфліктів та порушення актуальних тем разом із проблематикою, займає перше місце. Тому Старицький трактує образ панича як жертву суспільства та того брудного болота, в якому вони борсаються. І чим більше вони роблять ганебних вчинків, тим більшим стає і теє болото, яке затягує їх своїм безвихідним становищем.

¹ Історія української літератури: У 2-х т. К.: АН УРСР, 1955. Т.1: Дожовтнева література. С. 419.

² Історія української літератури: У 8-ми т. К.: Наукова думка, 1969. Т.4: Література 70-90-х років XIX ст. Кн. 2. С. 337.

Автор повною мірою здійснив свій намір. Розкриваючи образи головних героїв, порушив проблеми людських стосунків з соціальною нерівністю між поміщиками та селянами, показавши всю егоїстичність та прагнення верховенства панування над простими людьми. Зокрема розкрив тему трагічного кохання, показавши як обставини та панівний лад можуть зруйнувати долі людей.

Отже, «Не судилось» далеко перевищує драму кохання, яка посідає у творі, на перший погляд, головне місце. У драмі автор, дотримуючись правди життя, розкриває, як у післяреформену добу в Україні почали поширюватися народовські ідеї, однак середовище інтелігенції молодшого покоління виявилось зовсім неоднорідним. Драматург творить два протилежні образи. Михайло Ляшенко виявився слабохарактерним та не готовим до випробувань не тільки у сфері служіння народу, але навіть в особистих почуттях. Натомість Павло Чубань – уособлення кращих рис української інтелігенції, яка послідовно, незважаючи на труднощі, маленькими кроками та справами намагається відстояти права селянства, зробити його більш освіченим і самостійним.

РОЗДІЛ II

Життя творчої інтелігенції у драмах «Талан» М.Старицького і «Житейське море» І.Карпенка-Карого

Як ми вже зазначали раніше, найбільшою мірою М.Старицький зумів розкрити себе в драматургії. У своїх п'єсах він вдало поєднував риси романтизму та реалізму, підкреслюючи актуальні проблеми свого часу. Самі ж драматичні твори ми можемо поділити на декілька груп: історичні твори, соціально-побутові та соціально-психологічні драми. До останньої впевнено зараховуємо і драму «Талан»¹.

Драма стала цілком новаторським явищем в історії української драматургії. У цьому творі вперше зображено епізоди з акторського життя та життя власне за лаштунками театральної сцени, а героями вперше стали представники артистичної богеми. Ось як сам автор підкреслював основні цілі свого новаторства: «Моїм головним завданням було передати усі тонкощі первотвору тими ж самими барвами, я уникав обминати трудне місце або переказувати його власними словами... – ні! Мені хотілося виробити саму мову до повного комплексу всіх барв на палітрі»².

Чимало критиків та дослідників зацікавилися таким дебютом. Тому, і не дивно, що драма привернула увагу літературознавця О Білецького. Ознайомившись з самим текстом, він зазначив: «У п'єсах виявляється нахил до мальовничості, іноді надмірної: обстановка в якій відбувається дія, часто незвичайна – руїни, сади, напівказкові краєвиди. У деяких п'єсах, особливо історичних, Старицький іноді збивався на мелодраматизацію, гіперболізуючи почуття самих персонажів. Але переважно він робив вдалі спроби розкрити соціальний антагонізм експлуататорського суспільства, душевний світ своїх героїв. Драматичні конфлікти, як правило – соціального характеру, до краю напружені, розв'язки трагічні, комічні персонажі і ситуації майже відсутні»³.

Власне, у драмі «Талан» автор хотів зобразити нам сам душевний стан героїв у динаміці, насамперед їхні почуття та емоції. А також чим керується герой під час різних вчинків чи при виборі у важких життєвих ситуаціях. Тому, найпростіше було створити побут, різні життєві колізії, за допомогою яких можна показати характер героїв, тим самим надаючи їм певної індивідуальності.

¹ Калантаєва Г. Українська література XIX століття: Навчальний посібник. Суми, 2016. С. 122

² Зеров М. Літературна позиція М.Старицького // Зеров М. Українське письменство. К., 2003. С. 498.

³ Білецький О. Зібрання праць: У 5 т. К.: Наукова думка, 1965. Т.2. С.829.

Життя творчої інтелігенції – саме це стало головною темою драми «Талан». Присвятив М.Старицький її великій українській актрисі, своїй дуже хорошій знайомій Марії Заньковецькій, яка і стала прототипом головної героїні твору – Марії Лучицької. Сам твір має підзаголовок: «Із побуту малоруських акторів». Доведено, що «Талан» за ідейним спрямуванням перегукується з комедією О.Островського «Таланты и поклонники», яка була написана вже раніше¹.

Людмила Старицька-Черняхівська зауважує: «Істотою драми була й буде душевна боротьба людини чи то з долею, чи з власним почуттям, чи з ворожим класом – це залежить од часу життя, – незмінним лишається сам принцип драми: боротьба, яка одбилася в душі людини»². Саме ці слова Людмили і стали ідеєю драми «Талан» – боротьба, яка одбилася в душі людини. Старицький ділить п'єсу на 5 дій, в яких присутні позасюжетні елементи: присвята М. Заньковецькій, монологи героїв, ремарки та окремі діалоги.

Ми можемо стверджувати, що новатором репрезентує себе Старицький, поєднавши чимало почуттів з доволі гострими конфліктами між дійовими особами. Автор показав нам, що причиною всього безладу є саме ж суспільство, яке втрачає гуманізм. Перед читачами висвітлюється трагічна життєва колізія головної героїні Марії Лучицької, перед якою стоїть великий вибір – віддати себе особистому щастю чи присвятити всю себе мистецтву. Новатором є М.Старицький і під час змалювання головної героїні драми – Марії. Це сильна, вольова особистість, яка має лідерські якості та неймовірний талант. Як ми вже відзначали, прототипом головної героїні Марії Лучицької, чие ім'я має біблійне походження, стала Марія Заньковецька. Варто відзначити і те, що багато фактів та подій автор запозичив із реального життя Марії. Не забув він і про великий талант та неймовірну вроду.

Своє новаторство письменник показав, вперше порушивши тему самотності творчої особистості, яка має чутливу та дуже емоційну натуру. Головна героїня – людина з багатою, чистою та чутливою душею. Лучицька довіряє людям, у кожному бачить тільки хороше і не може зрозуміти, що частина акторів заздрить їй і бажає зла. Вона – творча особистість, людина тонкої душевної організації, яка потребує від навколишнього середовища, від оточуючих людей підтримки та розуміння. Життя героїні можна порівняти з кардіограмою, адже воно таке ж нестабільне. Лучицька страждає від

¹ Комишанченко М. Михайло Старицький. К: Дніпро, 1968. С.77-80.

² Вашків Л. Риси творчого портрета Михайла Старицького // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство. Тернопіль, 2015. Випуск 42. С.67.

прихованої самотності, бо в мистецькому плані її ніхто не розуміє, а натомість заздрить одна з актрис – Квятковська.

Користуючись великим успіхом на сцені, головна героїня прагне успіху та щастя і в особистому житті. Але ж на той час вона ще не усвідомила те, що справжнім щастям для неї може бути тільки творча праця на користь суспільству, повна реалізація свого таланту, дарування радості глядачам. У драмі «Талан» основну увагу зосереджено на всебічному розкритті образу головної героїні, на показі її особистого життя. У пошуках справжнього щастя вона закохується у дворянина Квітку, людину далеку від мистецтва та подружнього життя. Її коханий також жадає оженившись на Марії та всіма силами старається здобути її прихильність. Але здається, що герой більше прагне тільки здобути прихильність героїні, ніж підтримувати та розуміти її.

У зв'язку з такими обставинами вона вирішує на деякий час залишити театр і оселяється у Квітки. Але, дворянська родина та їхнє оточення дуже вороже ставилася до театру. Тому, отримавши бажане, Квітка не збирається поділяти захоплення дружини та й взагалі заглиблюватися у духовне життя. Він більше зайнятий власними інтересами та потребами, ніж дружиною. Він ходить на полювання, зустрічі з друзями, його майже не буває вдома.

Та все ж були люди, для яких М.Лучицька відігравала важливу роль та не була байдужою. Одним із таких є режисер Безродний. Для нього актриса була втіленням ідеальної жінки, яка втілювала в собі всі найкращі якості світла, добра. Та попри це, він так і не зміг побачити та зрозуміти її призначення. Марія розуміє, що «двом богам служити не можна». Тому, враховуючи останні події та змучений стан душі, вона робить висновок:

Лучицька. *...Та ще й те: сім'я – це закуток скритий, а іскусство веде нас до всесвітнього храму; у шкаралуці сімейній ми служим тільки собі чи своїм дітям, а у праці художній ми повинні людям служити, цілком себе отдавати миру, громаді. Для того-то сім'я і не може миритись зі сценою, бо одна одній буде шкодити: або зрадиш дітей, або зрадиш громадську одправу...¹.*

Дослідивши це питання, ми зрозуміли, що Марія є цілком позитивним, але разом із цим є трагічним образом у драмі. Лучицька опинилась перед складним вибором між служінням народу за допомогою свого таланту та між сімейним щастям. Будучи інтелігентною, великодушною та трошки наївною людиною, вона сприймала оточуючих напрочуд довірливо. Головна героїня незважаючи на всі інтриги, невдачі особистого

¹ Старицький М. Драма «Талан». Відкрита книга, 2011. С.23. Далі на це видання будемо посилатися у тексті роботи, вказуючи в дужках сторінку.

життя і тяжкий стан, стверджує, що український театр «діло велике й чисте: воно наставляє на розум людей, проводить високі думки... ». Показово, що Лучицька відмовляється від пропозицій податися до російської столиці. Вона постає як справжня патріотка своєї країни, яка готова працювати навіть у поганих умовах, але не покине українську сцену. У театрі Лучицька невпинно веде боротьбу із заздрісними душами Катерини Квятковської, продажним репортером Авраамом Юрковичем та Юрієм Квіткою. Саме вони заважали їй розвивати та розкривати свій талан, створюючи нестерпні умови.

Автор зображує нам головну героїню як емоційну та вразливу особистість, яка не в силах витримати вороже ставлення до себе. А де її зневажають, там щастю не бути. У поміщицькій родині все для неї було далеке і чуже. Тому вона вирішує покинути масток і повернутися на сцену, де вона може вдихнути на повні груди та заспокоїти свою душу. Повернення акторки на сцену зробило її ще успішнішою, ніж раніше. Бо ж після тривалої перерви акторка відчувала приплив натхнення, яке вона так хотіли передати своїм глядачам. І, мабуть, у неї все б вийшло, якби не останні події, які залишили по собі слід – моральне та фізичне вигорання.

Опинившись перед духовним вибором між життям простої людини і митцем, героїня помирає. В.Дружинін стверджує: «Креативні особистості мають бути схильні до психофізіологічного виснаження під час творчої активності, оскільки творча мотивація працює за принципом позитивного зворотного зв'язку, а раціональний контроль емоційного стану ослаблений»¹.

Поряд із темою самотності автор порушив і тему мистецтва як такого. Ми бачимо, що талановита акторка Лучицька грає в театрі не задля того, щоб заробити якомога більше грошей, а для того, щоб реалізувати себе в житті. Вона віддає всю себе тій ролі, яку грає, проживає її та перепускає крізь себе. Глядачі це дуже добре відчують, а тому вважають Лучицьку людиною вельми талановитою. Антиподом героїні є інша акторка Квятковська, яка намагається отримати найкращі ролі в театрі, заробити собі гроші та славу. Проте, вона не відчуває силу та велич мистецтва так, як це робить Лучицька. Для неї мистецтво – тільки досягнення кар'єрного росту, але аж ніяк не професійне зростання. Саме ця суперечливість мистецтва у суспільстві покладена в основу конфлікту самої драми.

Також Старицький порушує одну з найактуальніших проблем – це проблема митця і мистецтва, де головна героїня, творча особистість, має зробити життєвий вибір. Неодноразово цю проблему порушувала плеяда письменників-модерністів.

---

¹ Дружинин В. Психология общих способностей. Санкт-Петербург: Питерком, 1999. С. 255.

Як ми уже зазначали, п'єса закінчується трагічно – смертю Марії. В останні хвилини життя поруч з нею були всі ті рідні її серцю люди, які щиро любили її. Так, у колі своїх хороших друзів з думкою про долю театру і вірою у нього вона помирає. Саме образ Марії впливає на читача своїм психологізмом та гостротою порушених проблем:

Лучицька (все тяжче дише). Не нам розуміти святу волю... Мені тільки тим... ще журно вмирати... що життя... марно пройшло... Не справдилось ні мрії... ні надії!.. Навіть рідна сцена, якій я, Боже, як вірила... теж хитається, – мій талан не дав їй... спомоги... І серце коханому не дало втіхи... і ви, мій кращій друг, з своїми широкими думками оддали себе цілком... і опинились марно край ями...» (С.81).

Михайло Старицький показує нам, що саме суспільство, прості люди люблять і поважають актрису. У день народження її вітають не тільки друзі по театру, але і кола української та російської інтелігенції.

Саме створивши образ Марії, драматург стверджує ідею служіння театру та готовності до самопожертви. Трагічна смерть героїні є типовим явищем у суспільстві, де певні кола вороже ставляться до того, чого не розуміють – справжнього, високого мистецтва та талановитих людей, а разом з цим і акторів.

Тому трагічна доля талановитої особистості проявляється в тому, що головна героїня, тендітна і вразлива натура, надто емоційно переживає свої почуття та вороже ставлення до себе. Її передчасна смерть, на жаль, так і не дала змоги ще більше проявити себе та свій талант.

Таким чином, п'єса «Талан» вдало поєднала в собі як ознаки традиційного театру, так і новаторські риси західноєвропейської «нової драми». У цій драмі М.Старицький уперше в українській літературі порушив тему життя акторів українського театру. Саме відхід від традиційних норм та прийомів дозволив авторові розширити коло проблем, які розкриваються у драмі за допомогою життєвих ситуацій. Це насамперед питання митця та мистецтва, особистого щастя. За допомогою цих прийомів у творі розкривається глибокий психологізм, внутрішня боротьба головної героїні з власними почуттями та обов'язками.

Новаторськими є і головні риси героїні, а саме – зображення ідеальної жінки, особистості, її чиста та цілісна натура, надзвичайно виражена емоційність, гігантська душевна сила та доброта. Разом із цим Марія виражає співчуття та любов до друзів, цькування преси та пліток. Та попри це, автор не забуває і про позитивних та негативних персонажів. Завдяки Старицькому світ зміг побачити трагічну долю акторів поза сценою.

Могутню силу таланту мав і відомий український письменник та театральний діяч Іван Карпович Тобілевич, більше відомий під псевдонімом Іван Карпенко-Карий.

Прославив своє ім'я не тільки як артист, але як і видатний письменник-драматург, який зумів вивести український театр на новий рівень.

Досліджуючи творчість Карпенка-Карого, І.Франко робить такий висновок: «Його техніка, завжди проста і подиктована самою природою представлених у ній життєвих фактів, з часом під впливом театральної практики набирає ширини й концентрації; його талант плодить чимраз кращі цвіти і не виявляє ніде так частої в інших авторів втоми. Він міцно держиться рідного ґрунту, розбирає в своїх драмах насущні потреби й вищі духовні інтереси українського села в сучасну добу і в минувшині...»¹.

Ні родинне життя, ні громадські справи не зачіпали його серця так, як це робив український театр, який був для нього тим особливим місцем на землі. Там, у театрі, він знаходить місце для відпочинку, а також час для морального відновлення душі. До своєї справи ставився дуже відповідально та скептично, оскільки декілька років очолював драматичні гуртки аматорів. Він любив робити діло, а не себе в ділі².

Основні свої твори пише у 80-ті роки XIX століття, у часи кардинальних переворотів у суспільстві. Розвиток творчості письменника проходив у буремні часи соціальної боротьби, що і послужило підґрунтям до створення певних образів та самих драм.

Головним об'єктом у драматичній спадщині Карпенка-Карого є село, де він показує всі реалії його існування. Так, драматург-новатор збагатив скарбницю української літератури такими жанрами: соціально-психологічною та соціально-побутовою драмами, історичною драмою та соціальною комедією. У жанрі реалістично-побутової драми з елементами комедії та сатири автор показує свою високу драматургічну майстерність. До Карпенка-Карого українська драматургія не знала такої гострої соціальної критики та пафосу.

Л.Стеценко зазначає, що драматургічна спадщина Тобілевича є вищим ступенем розвитку української літератури. Його п'єси вражають глибоким змістом та драматизмом. Автор уміло зображує емоційність та ліричність на паралелі з внутрішнім динамізмом, разом із цим на тлі характеристик персонажів узагальнює явища суспільного життя у соціально-філософському плані. Карпенко-Карий наполегливо стояв на підґрунті реалізму³.

Час нам показує, що попри великий проміжок часу творчість Тобілевича зберігає свою силу емоційного впливу. Відомий український письменник Максим Рильський

¹ Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко- Карий) // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1982. Т.37. Літературно-критичні праці (1906-1908). С. 376.

² Тобілевич І. (Карпенко-Карий). Твори. Т.6. Ред.: Я. Мамонтов. Харків, 1931. С.54.

³ Карпенко-Карий І. Драматичні твори /Вступна стаття, упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки Л.Стеценка. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960-1961.

стверджує, що відгук карпенківської драматургії ми чуємо як у комедіях, так і в драмах Корнійчука, Кочерги «в усьому кращому, що маємо ми нині в українському театрі»¹.

Захоплювався творчістю Карпенко-Карого й Іван Франко, який ще у 1870-х роках називав його гордістю українського народу. Згодом, у своїй статті критик зазначив: «Цілість драматичної творчості Карпенка-Карого наповнює нас почуттям подиву для його таланту. Обняти такий широкий горизонт, заселити його таким множеством живих людських типів міг тільки першорядний поетичний талант і великий обсерватор людського життя»². А М. Садовський впевнено стверджував, що навіть будучи на засланні Карпенко не полишав можливості творити в ім'я українського театру. З кожним разом він все більше збагачував репертуар української драматургії, чим самим привертая до себе увагу та прихильність публіки.

Саме Карпенко-Карий утвердив жанр комедії в українській літературі та зумів зобразити новаторську форму проявів стосунків між людьми у різних ситуаціях. Серед 18 п'єс 8 ми можемо віднести до жанру комедії, але дві з них – «Суєта» (1903) та «Житейське море» (1904) комедіями можна назвати тільки умовно. Саме ця драматична дилогія описує життя не села, а інтелігенції. Сам автор називає їх так званими «сценами», маючи на увазі фрагментарність їхньої побудови, що є одною з новаторських рис української драматургії кінця XIX – початку XX ст.

Певною мірою, ці твори мають автобіографічний характер, оскільки у них описуються стосунки родини, інтелігенція, акторство і театр. Сама ж драма «Житейське море» має сильний підтекст, через що більш виразним є внутрішній конфлікт головного героя – Івана Барильченка. Сам конфлікт виявляється у зіткненні аморального аристократичного життя з сімейним та моральними цінностями. Писав її автор у 1904 році, уже на схилі своїх років після багатьох важких подій у його житті³.

У драмі Тобілевича, як і у Старицького, звучить тема мистецтва та зображення акторської діяльності головного героя Івана. Новатором виступає автор у зображенні моралізаторства, яке вбиває все та всіх, що вирує навколо талановитого героя. У драмі «Житейське море» письменник акцентує через образ головного героя на тих ідеях, що для щастя та життєвої гармонії замало «робочої сили», яка присутня в «Суєті». Адже коли людина не має морального начала, то ніяка робоча сила її не врятує. Саме порушенням такої морально-етичної проблематики Іван Тобілевич виступає новатором в українській

¹ Рильський М. Наша кровна справа. К.: Держлітвидав України, 1959. С. 389.

² Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко- Карий) // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1982. Т.37. Літературно-критичні праці (1906-1908). С.379.

³ Коваленко Л Українська література (рівень стандарту). Підручник. 10 клас. С. 97.

драматургії. Оскільки тут порушено проблему внутрішньо-психологічного конфлікту героя з самим собою, зі своїм моральним началом¹.

Карпенко-Карий першим порушив проблему сім'ї, де один з її членів, будучи актором театральної трупи, змушений розлучатися зі своєю родиною. Таке мандрівне і непостійне життя заносило акторів у хвилі житейського моря, яке кидало їх на різні береги. Молоді актори чи навіть акторки, покинувши свою жінку/чоловіка та дітей, забувають про свої обов'язки і поринають у любовні пуга. Такі дами та чоловіки були для Карпенка-Карого прикладом морального занепаду тогочасного суспільства, прикладом душевної слабкості людини. Працюючи у такому середовищі, митець неодноразово був свідком подібних інтриг, що неабияк зачіпали його душу. Тому у своїй драмі він вирішує відгукнутись на це ненормальне явище.

Софія Тобілевич, ознайомившись з уже написаною драмою «Житейське море», зазначила: «На мій погляд, п'єсу «Житейське море» треба розглядати як комедію звичаїв та характерів. Вона трактувала вади суспільства певного часу й певного кола товариства, на зразок мольєрівської комедії «Смішні манірніці»². Попри це, виникли суперечливі відгуки щодо драми. За словами самого автора, І.Нечуй-Левицький оцінив її вище, ніж «Суєту»: «Ця п'єса глибше захоплює душу, ніж «Суєта», вона і вища далеко від «Суєти»»³.

У першій частині комедії «Суєта» ми дізнаємося про молоді роки головного героя – Івана Барильченка, його пошуки свого місця у житті та рішення податися на театральну сцену, яка завжди його приваблювала. Натомість у «Житейському морі», події якого відбуваються через п'ятнадцять років здебільшого ідеться про стосунки, довіру між подружжям, зраду, можливість пробачити, кохання і закоханість. Таке мимовільне життя актора має свої особливості, які стають несумісними з сімейним щастям героя.

Іван – це людина з дещо розмитими ідеалами та баченням майбутнього. З образом Івана Тобілевич приносить в українську літературу нові настрої, у зв'язку з чим драма збагачується на нові діалоги, зростає кількість реплік. Перша дія відбувається на кримській дачі родини І.Барильченка, куди він приїхав до дружини з дітьми. Комедію розпочинає сам головний герой, уже з початку надаючи драмі напруженості та певного натяку на подальший розвиток подій.

¹ Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. С. 158.

² Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1957. С. 360.

³ Тобілевич І. Твори: У 3-х т. К.: ДВУ, 1929-1931. Т. 3. С. 270.

Іван. *Море, море, море!... Сьогодні ми послідній день усі вкупі, а завтра кожного з нас підхопить житейське море й понесе на своїх грізних хвилях!... Кого на міль посадить, кого об камінь розіб'є, а хто й сам захлибнеться водою... П'ятнадцять літ артистичної діяльності витворили з мене штучну людину, з розбитими нервами¹.*

У центрі самої комедії стоїть конфлікт – це проблема театрального мистецтва, зокрема акторів та сім'ї. Таким чином, перебіг подій буде нести в собі морально-етичний характер. У одній із сюжетних ліній ідеться про те, як капітан Хвиля, що не байдужий до дружини Івана, намагається відкрити очі на зраду її чоловіка. Згодом, проблема набирає зовсім інших обертів. Піднімається питання рівності між чоловіком та дружиною в особистому житті, яке стає новаторським кроком в українській літературі, точніше у жанрі драми.

Головний герой, як бачимо, дозволяє собі вести інтриги та залищитися за спиною дружини, але коли мова іде про стосунки його дружини з кимось то це для нього є паскудством. Тобто, тут він показує свою дволикість та егоїзм стосовно своєї сім'ї. Та Іванові вдалося здобути прихильність не тільки у театрі, але і жінки свого брата – Наташі. За її словами, головний герой володів хорошим гумором, високими артистизмом та вдачею, яка неабияк захоплювала жінку.

Іван та інші їдуть, а Маруся залишається сама з дітьми та слугами. Головний герой тепер спокійно може вести свої любовні інтриги з коханкою Ваніною. Але те житейське море уже так далеко занесло його на своїх хвилях, що навіть коханці він починає зраджувати зі своїми прихильницями. Він лицемірить зі всіма, ним керує жага до чогось більшого та глибокого, але і сам він поки не знає, до чого саме. Навіть здається, що герой так сильно застряг у болоті зради, що при кожному наступному кроці воно все більше затягує його.

Карпенко-Карий наділив свого героя багатьма негативними рисами. Він і безчесний коханець, грішна, брехлива, аморальна, егоїстична людина. З усіма він нещирий, і попри це надмірно надокучає своєю лицемірною чеснотою. Герой є тією людиною, яка не хоче, щоб інші помічали самозневагу та занепад його моралі. Як бачимо, він зустрічається і з незайманою дівчиною Надею, у якій він бачить щось чисте та невинне. Саме ці риси притягують його ще більше, оскільки він вважає, що саме такими способом він «очиститься».

Але свої гріхи він змити зі своїх рук так легко не зможе. Адже, кожен рано чи пізно має відповідати за скоєні вчинки дорогою ціною.

¹ Карпенко-Карий І. Житейське море. Відкрита книга. 2012. С.3. Далі на це видання будемо посилатися у тексті роботи, вказуючи в дужках сторінку.

Попри чимало негативних рис Тобілевич все ж таки наділив Івана Барильченка великим талантом, яким захоплюються глядачі, заміжні дівчата, жінки та акторки театру.

Як і Марія Луцицька у Старицького, Іван також зробив собі репутацію хорошого актора, якого любить і поважає публіка. Разом з цим він віддається повністю театру, який любить всією душею. Така любов публіки та високе визнання його акторської діяльності і наклали великий відбиток не тільки на сімейні відносини, але і на його особистість. Тому внаслідок чого і відбулося так зване роздвоєння його душі.

Він ніби і любить свою дружину, але і до своєї коханки має почуття. Його вчинки та любов досить важко зрозуміти, бо ж кохає він по-своєму. Безперечно, що у глибині душі він розуміє неправильність своїх вчинків. Але він зайшов так далеко, що вже не може спинитися.

Крім того, Тобілевич, як і Старицький, зображує побут акторів та їхні інтриги. Тобто, ми бачимо їхнє буденне життя і поза сценою. Особливо у другій дії автор майстерно зумів передати всі настрої інтриг у побуті акторів, стосунки актора з публікою. Як і у Старицького, Тобілевич показує читачам любов публіки до акторів. Як жінки віддають останні свої гроші та залишають своїх дітей тільки для того, щоб прийти на виставу і милуватися акторським талантом Івана. Саме у таких моментах п'єса Карпенка-Карого перегукується з драмою Старицького.

Івана ми бачимо як штучну, суперечливу та неоднориміру особистість, у якої вже вщент розбиті нерви. Він бачить, що зайшов надто далеко і не знає, що йому робити далі. Опиратися він уже не зможе, тому вирішує іти далі. У нього ніби зрештою прокидається совість, він згадує жінку та дітей, яких зрадив і зраджує. Він розуміє і те, що не може чекати вірності від жінки, яку сам же зраджує. До нього приходять прозріння того, що лише біля своєї дружини, яка його так вірно кохає, він зможе очистити свою совість і віднайти спокій.

Іван. *Я давно стражду невимовно!...Безуміє страсти відняло від мене розум, і я не міг себе спинити! Розум шептав одно, а кров перемагала все, і я купався в пороках: став лицеміром, обманював себе, всіх обманював і оскверняв чисту, як херувим, Марусечку мою й моїх дітей, пригортаючи їх до сього порочного лона, цілуючи устами, на яких zostалися сліди твоїх цілунків... А!... Для кого я так мучу свою душу?... Там мир, любов і чистота, а тут порічна страсть! ...Я збився зі шляху, я потеряв смак до чистого життя... (С.54).*

Але ж завдяки Ваніній він знову забуває про свою совість, жінку, дітей та обов'язки перед ними. Дізнавшись про зраду чоловіка, Маруся приїздить до нього в готель разом із Хмарою, і «убиває» його своїми словами, які він навіть не очікував почути від дружини. У своїх словах вона наголошує Івану, що на так звані компроміси, про які вони сперечалися

на початку, вона не піде. А змиритися з таким двобічним життям чоловіка Маруся не може, також не може засуджувати його вибір, який він зробив на користь коханки, а не сім'ї.

Після такого доленосного удару Іван повністю розбитий. Він ніби втратив сенс життя, розбившись у хвилях того житейського моря, яке так довго гоїдало його на своїх хвилях. Зараз він безпорадний і не знає, куди йому подітись і що робити. Після розриву Івана з сім'єю, він думає над очищенням своєї душі за допомогою «робочої дисципліни», яка могла б врятувати його від морального падіння.

Уже в першій частині дилогії Карпенка «Суєта» Іван, будучи найменшою дитиною у сім'ї, ішов на роботу до свого старшого брата Карпа. Саме ця важка робота була для нього тим моральним началом, яке допомогло йому знайти та обрати свій життєвий шлях. Саме праця виробила в ньому стимул стати кращим. Та у другій частині Тобілевич залишає сам фінал незавершеним, тобто, відкритим. А про подальшу розв'язку долі Івана Барильченка читачі, можливо, дізналися б у третій частині. Але, на великий жаль, Тобілевич уже не встиг її дописати.

Зовсім прикметно, що у пошуках очищення він згадує рідне село. Та попри все, це тільки його бажання повернутися, а що він зробить – насправді це невідомо. Автор навмисне створив так зване коло світу, яке є зовсім байдужим та безжалісним до переживань людини, щоб тим самим розкрити внутрішній конфлікт із самим собою, а не із суспільством.

Спочатку Іван – простий селянин, що здобув освіту, але не захотів працювати чиновником, а згодом стає актором, здобуває велику славу та прихильність, має родину. Але, чим більше він досягає у житті, тим більше опускається його моральне начало, яке він раніше визначив для себе. Відчуваючи внутрішній конфлікт, він вирішує покинути все і залишитися жити далі простою людиною. З першого погляду, Іван постає перед нами як незалежна, успішна людина, але він сам стає залежним від обставин свого грішного життя.

Іван. *Ні, ні, ні! Я не обманюю себе! Егоїзм, суєтні бажання хмарою нависли надо мною, оповили мене ласощами, як дитя сповивачем, отруїли мій мозок, я вчадів, віддався на волю житейського моря і потеряв свою волю, а дев'ятий вал, голублячи, ніс мене до скелі, щоб розбить!... Тепер у мене чад пройшов, скеля ще далеко, я поборюсь усіма силами душі, впливу і в тихій ясній пристані обновлюсь душею! (С.80).*

Моральність викриття Марусею свого чоловіка виявляється в тому, що якби цього не сталося, то Іван і надалі грав би свої ролі – Отелло на сцені, а в родині люблячого батька та рівного чоловіка. Шкода, що всі його аморальні вчинки не були викриті швидше. Його

дружині також було не солодко, коли їй кожного разу спробують довести зраду чоловіка. Та попри це, вона знайшла в собі сили щоб покінчити з усім. Ті сили, яких бракувало Івану зупинити всі скоєні ним безумства.

Ми довели, що Іван – грішна людина, яка повинна відповідати за скоєні вчинки. Але, попри все, він ще має надію на очищення та спокій. Залишившись сам, він борсається у тому житейському морі, яке його гойдало. Та він не помічає що своїми вчинками він перетворив те море у безкрайній океан, і рятувальне коло «робочої сили» йому вже не в змозі допомогти.

Таким чином, драма Тобілевича показує життя акторів та висуває важливі морально-етичні цінності щодо чистоти сімейних відносин. Завдяки Тобілевичу, світ зумів дізнатися не тільки про життя акторів на спеці, але і поза сценою. Така тема є повністю новаторською, бо засвідчує про прагнення автора підняти тему театрального життя, в контексті якого важливу роль грає мораль та внутрішній психологізм героїв. Сама ж п'еса має виховний характер – виховання моральних почуттів людей та їх відносин. Саме у цьому і виявляється її цінність та актуальність. Також новаторство Карпенка-Карого виявляється в тому, що він виходить за межі XIX століття і використовує елементи модерної драми XX століття.

РОЗДІЛ III

Утвердження інтелігента нового типу у драмі «Понад Дніпром» І.

Карпенка-Карого

І. Карпенко-Карий посідає величне місце серед когорти корифеїв України наприкінці ХІХ століття. З часу народження митця пройшла вже сотня років, але його постать та творча спадщина увіковічнила український театр на світовому рівні. Та попри це, слід згадати, що його театральна кар'єра не склалася так швидко, як у його колег, серед яких був і драматург М. Старицький.

І. Карпенко-Карий виховувався та зростав у селі. Його найзаповітнішою мрією було створити такий театр, який міг би ставити сцени і для просто українського селянства та, навіть, у самих селах організовувати вистави. Ще з ранніх років він захоплювався працею простих людей, і вірив, що саме праця може врятувати людину, показати їй правильний шлях. Адже і сам починав прокладати собі шлях, важко працюючи в школі, ратуші та різних канцеляріях, а згодом уже і на вищих посадах.

Та найбільшим захопленням для нього став сам театр, який, пізніше, став сенсом його життя. Саме така наполегливість та відданість своїй праці зробила з нього Велику Людину. Крок за кроком він ішов до своєї мети – створити міцну театральну трупку, яка ставила б на сцені найкращі зразки п'єс, разом з цим викриваючи певні вади тогочасного суспільства. Для своїх труп він пише чимало творів, навіть, сам грає на сцені деяких персонажів.

У своїх спогадах Софія Тобілевич досить точно передає зустріч з Іваном Тобілевичем. Їй неодноразово щастило зустрічатися з драматургом, і, навіть, балакати. Їхні розмови, захоплення його талантом та особисті спостереження дуже чітко передані. Ось як висловся письменник під час одної з їхніх зустрічей: «Мені дуже радісно не тільки грати ролі простих селян, до яких я так сильно звик у себе на Херсонщині, а й бачити навколо себе декорації, що нагадують мені сільське оточення й сільські краєвиди». Тому, як бачимо, його любов до села і справді існувала у всіх своїх проявах¹.

Ми можемо впевнено стверджувати, що саме у п'єсах Тобілевича найглибше та найталановитіше було розкрито життя українського села. Підтвердження його прихильності до народу підтверджує і вищенаведена цитата. Відомий він і як активний

---

¹ Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1957. С. 134.

громадський діяч, який робив все, щоб забезпечити процвітання та розвитку свого краю. У своїй революційних ідеях за основу бере класиків літератури – всесвітньовідомого Тараса Шевченка та не менш знаменитого Івана Франка.

У кінці XIX – на початку XX ст. виникає ліберально-народницький рух, метою якого є пошук нового типу господаря на селі. Ця людина мала відповідати певним вимогам, які мали б покращити становище селянства. Бажаний господар у собі мав поєднувати риси гідного представника: чесність, фахові знання, гострий розум, служіння та відданість своєму народу, задля поліпшення його долі. Фактично йдеться про новий тип українського інтелігента, який стає ідеалом для І.Карпенка-Карого. Це людина з хорошою освітою, яка попри освіченість не втратила зв'язку з рідною землею, навпаки – міцно тримається національного коріння, працює на селі, щоби покращити його соціальний і економічний стан.

Саме такий образ І. Карпенко-Карий змалював у драмі «Понад Дніпром». Її Тобілевич пише вже на схилі літ, точніше у 1897 році. Відомо і те, що цензура не схвалювала такого твору, навпаки – дуже гостро критикувала. Авторів декілька разів доводилося змінювати зміст та фінал, дотримуючись дозволенних норм, щоб драму поставити на сцені. Згодом, уже публікуючи твір, драматург вирішив залишити обидва варіанти. Ми дізналися, що через місяць після погодження з цензурою, драму було поставлено на сцені. А роль Павла Серпокрила зіграв сам автор.

Чимало дослідників вважають, що головна ідея та проблематика драми зародилася тоді, коли Карпенко-Карий перебував на Херсонщині, точніше на рідному хуторі Надія. Там він і дізнався про створення так званих спілок селян, які організовував Микола Левитський. Деякі літературознавці вважають, що Микола міг бути прототипом головного героя Мирона Серпокрила. Та ці припущення не зовсім підтверджені. Сама ж Софія Тобілевич стверджувала, що враховуючи риси характеру Мирона, які випромінюють у собі любов до села та праці, слушно було б визнати, що сам автор є прототипом головного героя¹.

Головним задумом до написання у Тобілевича було показати життя простих, сільських людей та навчити їх впевнено протистояти панівному суспільному ладу. Саме тому впродовж твору особливо наголошується на згуртованості, вихваляння праці трудівників, які докладають чимало зусиль, щоб уберегти економічний лад та чинять опір ненажерливим шахряям. Порушено чимало актуальних проблем, до прикладу це стосунки

---

¹ Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. С. 106.

батька з сином, проблема землі, добро і зло, справедливість та шахрайство, вимушене переселення народу тощо.

Самих же героїв можна поділити на дві групи: позитивні – ті, що трудяться на благо народу та негативні – ті, що завжди шукають спосіб поповнити свою скарбничку. Перед нами постає головний герой Мирон Серпокрил – це позитивний персонаж, розумний та порядний хазяїн, який, нехтуючи собою, присвятив життя сільській громаді. Маючи хорошу освіту та роботу, він не відчуває себе по-справжньому щасливою людиною. Адже для нього найбільшим щастям є його рідне село, хата та важка праця. Приїхавши додому, Мирон має на меті створити міцну хліборобську спілку, щоб витягти своє село з бідності. Відродити та збагатити економічний лад, або ж хоча б покласти початок справи задля майбутніх поколінь.

Праця на землі, тобто як герой його ще називає «прадідівське ремесло», для Мирона не тільки засіб для існування, але є і джерелом фізичного та духовного збагачення. Зображення селянського добробуту, з утвердженням самоповаги та гідності людей, відбиває, однак, не стільки суще, як бажане:

Мирон. *«А скінчиться праця літня, велика радість в душу лється, як дивишся восени на село, коли всі хати, вся оселя потоне у стіжках із хлібом! Кожен хазяїн походить тоді поважно, пишно біля своєї господи, на току, й поглядає на стіжки із хлібом, його власними руками здобуті, политі його кривавим потом... Та ні від кого не залежиш, ні перед ким не розпадаєшся: заплатив, що слід, – й пан»¹.*

Та не всі поділяють його світлі ідеї. Насамперед його ж родина не раз дорікають Мирону в його необдуманому вчинку. Але їхню позицію також можна зрозуміти, бо кожен батько та мати хочуть для своєї дитини тільки кращого майбутнього. Тому й не дивно, що вони не розуміють вчинок сина. Якщо ти маєш хорошу роботу та освіту, навіщо повертатися до важкого сільського життя на полі. Та попри все, Мирон діє за покликом серця, яке впевнено шепоче йому не зупинятись і йти до своєї омріяної мети.

Порівнюючи попередніх персонажів з творчого доробку автора, можна впевнено стверджувати, що саме Мирон є тим ідеальним героєм, до створення якого прагнув І.Карпенко-Карий. Саме його автор наділив найкращими рисами, і навіть здається, ніби він не має поганих рис чи звичок. Він той тип героя, який буде вести свій народ тернистим шляхом, долаючи реформи та здобуваючи знання. Він і справді чесна людина, яка не буде порушувати закони та забаганки влади. Перед тим, як кинутись у полум'я, він декілька разів обдумає все і знайде найкращий варіант, щоб якнайкраще його оминати та нікому не

¹ Карпенко-Карий І. Понад Дніпром. Твори: У 3 томах. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960. Т.2. С. 105. Далі на це видання будемо посилатися у тексті роботи, вказуючи в дужках сторінку.

зашкодити. Адже хороший господар повинен дбати не тільки про власні потреби, але і про долю своїх краян.

Повернувся він додому великим ентузіастом, у його голові кишіли нові ідеї та можливості. Але яке розчарування осягнуло його, коли він дізнався, що його рідна людина, його батько разом зі своїми однодумцями, наслуховавшись ідеалізованих розповідей про краще життя в оренбурзьких степах вирішили шукати щастя на чужині. Навіть Мойсій зауважує, що Мирон зовсім несхожий на свого сердитого батька. Навпаки, він випромінює світло та віру в щасливе майбутнє. Такої ангельської людини на світі мабуть ще не було.

Піднесений героєм утопічний погляд на майбутнє громади переплітається з мелодраматизмом, це підтверджує гіперболізований емоційний порив персонажа, з надмірним відчуттям своєї значущості й могутності. Для Мирона Серпокрила здоровий оптимізм та пошук шляху до людського щастя становить основу естетичних поглядів. Для нього його життя є корисною діяльністю для суспільного блага, а не для власного щастя. Він вважає, що саме духовна краса людини полягає у її трудовій діяльності та праведному житті.

Мирон. *«Я хочу тим світлом, що здобув за громадські гроші, освітити шлях селянам до кращого безбідного життя... Помагати темним людям чим тільки зможу, щоб зменшити біду, яка у нас в селі панує» (С. 114).*

Головний герой вибрав для себе надважке завдання – змінити всю систему сільського господарювання та погляди на життя. У драмі з самого початку і до кінця Мирон постає учителем та порадиником для селян. Насамперед автор показує нам Мирона як людину з раціональним розумом, високим моральним началом, людськими цінностями та відповідальністю перед громадою. Роздуми героя охоплюють методи та можливості роботи на землі, і освітні та культурні питання, а також проблеми морального плану особистості.

Роблячи спроби до об'єднання земельних ділянок для спільної селянської праці на єдиній території, Мирон вдає із себе народного месію, через що у його репліках можемо прочитати біблійні ремінісценції. Він і читає у церкві, бо вірить, що за все людина має насамперед завдячувати Богові. Дуже скептично ставиться до одного персонажа – діда Мирона, який нібито віруюча людина і ходить до церкви, та у повсякденному житті він сильно лається та ображає людей, чим самим порушує всі заповіді Бога.

Антиподом Мирона виступає саме дід Микола. Він є негативним персонажем, який будучи уже похилою людиною все ще займається землеробством. Ну щодо «займається» це тільки умовно можна сказати. Знайомимось ми з ним на початку твору, з розмов коли

він дізнається про бажання створити артіль. Це його неабияк хвилює, бо ж якщо кожен буде собі господарем, то хто буде обробляти за безцінь його землі. Йому байдуже на інших людей, власні потреби у нього завжди на першому місці. Ладен був і останній карбованець здерти з людини.

Його егоїстичне ставлення можна простежити під час його розмов із Харком. Микола змушує його відробити незначний борг, знаючи, що у Харка слаба жінка та новонароджена дитина, і вони не мають грошей на харчі. Та і у самого Харка сил не було, бо перебивався він з дня на день сирівцем. Парубок уже і шкодує, що не пристав до артілі, а попросив у борг. Микола не вмів співчувати іншим людям чи допомагати їм. Кожне наступне його слово було або лайкою або прокльоном. Наділив його автор негативною рисою – скупістю, бо навіть декілька карбованців і то вимагав повернути чи важко відробити. Та тут виникла для нього перешкода – Мирон, який навчав людей грамоті та праці на землі. Діда Миколу це неабияк турбувало. Щоб зупинити це все, він вирішує підкупити суддів та написати скаргу на Мирона.

Як відомо, наприкінці ХІХ століття були масові вимушені переселення на Схід, де чимало людей покинули свої домівки. Тобілевич дуже болісно сприйняв тодішні події, а своє негативне ставлення вирішує показати саме у п'єсі. Адже, як підтверджують історичні факти, такі масові переселення до нібито казкових місць стало кінцевим моментом у житті багатьох українців. Їх відривали від свого села, своєї хати, мови, традицій та простого права на вільне існування. Через голод та холод більшість помирали у дорозі, на берегах похмурих сибірських річок, в бараках та станціях. А ті, які дійшли до кінцевої, так і не змогли змиритися з тугою та важкими умовами для існування, і також загинули.

Такий мотив переселення селян до кращих земель автор використав як одну з сюжетних ліній, порушивши чимало актуальних проблем. Попри вмовляння дружини та синів Павло Серпокрил все ж твердо вирішує їхати разом з односельчанами, щоб збудувати собі краще життя. Мирон же не покидає свого задуму, купляє батьківську хату і залишається у рідній стороні. Мати, брат та батько готуються до далекої дороги.

Чимало людей прийшло попрощатися та побажати хорошої долі. Але ці проводи більше були схожими та похоронну церемонію. Жінки жалісно плачуть, і обнімаються ніби востаннє. А чоловіки заспокоюють всіх, запевняючи у тому, що у далекому краю вони все відбудують і заживуть навіть краще, ніж зараз. На останок, стара Явдоха завернула у хустинку грудку рідної землі, щоб у часи негоди знайти в ній розраду, притуливши до серця. Дороги назад уже нема, тому селяни вирушають у далеку дорогу на пошуки кращої долі.

У четвертій дії автор переносить нас в Оренбурзьку губернію. Читаючи драму уже з початку, можна зрозуміти, що справи у Павла ідуть не надто добре. Бо ж живуть вони у якійсь маленькій землянці з низькими дверима. У кімнаті сіро й дуже тісно. Павло, Явдоха та Михайло сиділи за столом, справляючи Святвечір. Та це свято було для них найгіршим з усіх попередніх. У чужім краю, одні-однісінькі, а у садку трьох діток уже поховали, бо ж не витримали вони такого суворого життя у чужім степу. Не раз благали вони Павла повернутися, той, мабуть, уже і сам пожалів про скоєне та був надто упертим. Кожного разу він тішив себе якимось вигаданими надіями, але все було марно. Але одного дня вони наважилися повернутися на рідну землю.

Повернулася родина Серпокрилів та не чекали їх втішні новини. Мирон, важко працюючи взимку, застудився і зляг. Він згасав з кожною хвилиною. Та поряд з ним були його вірні друзі зі спілки, родина, дружина та всі кому він не був байдужим. Мирон відчуває свою кончину, і на кінець напуває своїх друзів на правильну дорогу та просить не покидати розпочатої справи. Так події склались у першому варіанті фіналу.

Як ми вже зазначали, цензура вимагала дотримуватись певних норм та вимог. Тому Тобілевич написав ще один варіант кінцівки. У другому варіанті все закінчилося на більш позитивній ноті. Мирон вірою та правдою служив своїй хліборобській спілці та навчав своїх товаришів. Ним сильно зацікавилися у земстві та запросили його туди на службу. Його товариші спочатку не хотіли його відпускати, та потім погодилися, щоб Мирон ішов служити і на інші землі. Щоб допоміг тим людям, які бідують, адже ще декілька років тому вони так само бідували. В кінці ж друзі дали клятву не полишати справи, всі пішли до церкви, щоб просити у Бога благословення та розуму на нові добрі справи.

Попри переселення та створення хліборобських спілок у творі розгортається ще одна не менш цікава любовна лінія. Уже в перший день приїзду Мирона додому в дім Серпокрилів завітала дівчина на ім'я Марія, яка вміла ставити самовари. Уже під час першої зустрічі між парубком та дівчиною пробігла перша іскра. Як стало відомо, знайомі вони ще з дитинства. Після створення артілі минуло чимало часу та до дівчини ніхто не сватався, та вона нікого і не хотіла. Марія теж захотіла навчитися письму та математиці, тому Мирон почав її навчати всьому, що і сам знав. Дівчина виявилась дуже здібною до навчання і з легкістю навчилася читати, писати та рахувати. Ці зустрічі ще більше зближували їх. Зрештою, вони зізналися один одному в коханні.

Автор змальовує характер головного героя різними штрихами, підкреслюючи його світлі наміри та добрі справи в ім'я людей та кращого життя. Мирон володіє всіма найкращими людськими чуттями. Його серце сповнене співчуттям, бажанням допомогти,

синівської побожності та глибокої поваги й любові до батьків, батьківського дому, рідного міста, що можна побачити в багатьох епізодах твору.

Серед представників народницької інтелігенції І. Карпенко-Карий виводить власний естетичний ідеал, що зумовлений життєвими принципами й соціальними умовами, в яких він живе та діє. Тому і для Мирона Серпокрила таким ідеалом є життя простої працелюбною людини. Йому не потрібні розкіш та якась нудна справа у канцелярії. Він прагне сам обробляти землю, жати снопи та молотити зерно на муку. Бо ж вважає, що людина, яка працює на землі, відчуває у своїй душі гармонію та спокій. Разом з цим вона може віднайти своє моральне начало:

Мирон. *...Кращого життя, ніж у хлібороба, немає на світі» (С. 104).*

Він полюбив землю так, як мати любить свою дитину, як квітка воду, як сонце землю. І щоб не сталося, він від цієї любові не зможе відмовитися довіку. Іноді здається, що землю та працю на ній він любив більше за дружину та дитину чи ж навіть власне життя. Тільки той, хто відчуває, що він є частинкою землі, може бачити красу землі і говорити про неї так пристрасно. Від землі Мирон черпає також любов до «гарної дівочої пісні» та й, більше за все, чисте кохання до Марії.

Ми простежили, що вся драма пройнята гуманістичними цінностями, які ґрунтуються на христових заповідях, Мирон залишається вірним своїм поглядам та ідеям, навіть відчуваючи наближення смерті: *«...люди вмирають – ідеї вічні! Товариші! Не розрізняйтесь, живіть в згоді, у согласії. Вчіться. Держіться спілки, любіть друг друга!..»(С. 155).*

Будучи щирим християнином, він приносить до людей добро й справедливість. Неодноразово наголошує людям, що ходити до церкви не означає бути справжнім християнином. Потрібно допомагати один одному, співчувати, не заздрити та поважати. Герой і повчас, і працює більше, ніж треба, та допомагає селянам, чим може. Він вчить грамоті не тільки чоловіків зі спілки, але і жінок та дітей. Навіть мріє збудувати школу, лікарню й бібліотеку. Чимало людей вдячні йому за це і згадують його завжди тільки добрим словом. Ось як про нього відгукнувся Купер'як, коли Миронові вдалося змінити його погляди на життя:

Купер'як. *«Не за хліб він спілку заснував й працював дуже тяжко, а задля громадської користі. Такий чоловік у громадському ділі дорожчий золота, адже не користь веде його на працю, а гаряче серце, яке бажало добра всім людям»(С. 153).*

Мирон із пристрасною та палкими емоціями пояснює односельцям їхні помилки, вказує на шлях до їх подолання. Він зміг завоювати прихильність та довіру бідної частини селянства. Створена артіль розвивається швидкими темпами, міцніє, а під час вільної

годинки селяни навчаються грамоти. Здається, він здійснив свої мрії та зробив навіть більше, ніж хотів. Тому його можна вважати щасливою, амбіційною людиною.

Ми можемо зазначити, що Карпенко-Карий виступає тут новатором. Його новаторство полягає у створенні образу Мирона Серпокрила, разом з чим виводиться новий тип інтелігентної людини, яка бореться зі старим лихом, та тим укладом, де «споконвіку у корені лежить неправда»¹.

Мирону вдається організувати довкола себе людей, згуртувати їх, запалити новими ідеями. Через це після смерті, його справа буде продовжена. В останньому діалозі лікаря й Мирона наявні ознаки мелодраматизму, що проявилися в риториці висловлювань персонажів. Безмістовністю, порожністю патетичних реплік, що спрямовані самі на себе, виявляється авторська іронія над пануючими гаслами доби².

Фінал сюжету забарвлюється трагічним звучанням, а саме смертю головного героя, народного обранця Мирона. Тому ми погоджуємось з думкою Т. Журчевої в тому, що несвідома спроба «маленької людини» боротися із суспільством та її падіння через тягар системи становить трагедію життя. Також неспроможність героя щось змінити примушує його до підкорення обставинам, перетворюючи персонажа на об'єкт, яким маніпулює переважаючий суспільний устрій³.

Грунтуючись на життєвій правді, І. Карпенко-Карий завдяки зосередженню уваги на реалізмі в зображенні типових характерів та психологічній мотивації розвитку дій зумів зобразити персонажа, який дозволяє нам, простим читачам, збагнути просту істину: найвищою цінністю є людина, зі своїми життєвими принципами та ідеями, прагненням до створення чогось нового та кращого, ніж було.

Автор зумів провести спостереження та художнє осмислення якісних змін у характерах людей, спричиненими прискороною соціально-економічною динамікою суспільства, зростаючою роллю суб'єктивного фактору в розвитку господарського механізму. І даний висновок ми чітко простежуємо на прикладі праці Мирона Серпокрила в своїй артілі.

Реалізм драми І. Тобілевича полягає у вмінні направити читача до висновку: гіркий сміх та сльози викликає те, що людина або гине від жорстокої експлуатації, або перетворюється на комічно-жалюгідну особу, позбавляючись усього людського⁴. І в драмі «Понад Дніпром» ми бачимо, як Мирон Серпокрил проніс через усе життя свою позицію

¹ Єфремов С. Іван Тобілевич. Літературно-критичні статті. К.: Дніпро, 1993. С. 183.

² Степанов А. Психологія мелодрами. Драма и театр. Тверь, 2002. № 2. С. 51.

³ Журчева Т.В. Трагикомедия: истоки и эволюция (к постановке проблемы). Культура и текст. СПб, 2000. С. 160.

⁴ Чугуй О. П. Класик української драматургії. К., 1970. С. 43.

та принципи, до кінця залишившись людиною. У нашому столітті як ніколи був би актуальним такий тип людини. Адже, як колись, так і тепер суспільству потрібен лідер, вчитель, наставник, який би допомагав людям, зумів їх згуртувати задля якоїсь доброї справи.

У своїй праці Мороз досить скептично оцінив образ головного героя. Не дивлячись на усі позитивні риси, якими письменник наділив Мирона, як стверджує дослідник, такий образ виявився досить ідеалізованим. Дослідниками творчості І. Карпенка-Карого під час розгляду образу Мирона Серпокрила визначається його нежиттєвість, вони звинувачують драматурга в змалюванні соціальної ідилії, яка жодною мірою не відповідала реальності. Бо ж людини з ідеальними внутрішніми та зовнішніми якостями не існує. У всіх є свої недоліки, погані звички тощо¹.

Проте, якщо оцінювати драму «Понад Дніпром» із погляду загальнолюдських цінностей, глибоких морально-етичних й гуманістичних думок письменника, що втілені вчинками головного персонажа та артильників становить найдовершенішу п'єсу драматурга. А І. Франко оцінив її як «найкращу, найідеальнішу п'єсу Тобілевича»².

Своєю драмою автор зміг пробудити в людей свідомість. Розкриттям реалій буття, він намагався показати своєму народу, що навіть у селі можливо жити краще, якщо до цього докласти трошки зусиль зберігаючи при цьому власне «я» і з пам'яттю, ким ти є.

І. Карпенко-Карий зумів художніми засобами домогтися розкриття важливих психологічних аспектів порушеної проблеми. У драмі доводить, що носієм високої народної моралі був і є простий народ. Герой-інтелігент, зображений у драмі, повністю відповідає реальності тодішнього суспільства, де поряд з рядами спадкової інтелігенції відбувалося залучення нової інтелігенції – людей, які вибилися зі свого класу. Та і ті люди, попри всі можливості хочуть повернутися на рідну землю і віддячити їй, бо саме вона зробила з них того, ким вони є.

Загалом, драма «Понад Дніпром» засвідчує світоглядні засади, моральні, етичні, естетичні погляди самого драматурга. У драмі він порушив серйозні морально-етичні проблеми, змалював картину суспільного життя за найсуттєвіших проявів і тенденцій.

Враховуючи ідейно-художні категорії авторської свідомості, можна сказати, що відмінною рисою українського інтелігента драми «Понад Дніпром» є любов до Батьківщини та безмежна солідарність з народом у широкому розумінні.

Також до таких типових рис можна зарахувати самопожертву, відданість людям та своїй справі. Лише інтелектуальне усвідомлення своїх витоків, знань і праці, спрямованих

¹ Мороз З. На позиціях народності. Дослідження в 2 т. К., 1971. С. 300.

² Франко І. Нарис історії української літератури до 1890 року. Твори: В 50 т. К., 1984. Т.41. С. 517.

на благо народу, може вигідно змінити суспільство. А уже в кращих умовах суспільства кожна людина знайде своє призначення.

Тому, рушійну силу на шляху до гармонійно-розвиненого суспільства становить праця, «розумна праця, в якій є мета»¹. Це судження впливає із простої формули: «Без праці – немає життя». А без мети немає життя. Бо ж якщо людина має мету в житті, то вона може змінити своє місце у світі кардинально. Якщо людина зробила хоч одну добру справу, то вона може стверджувати, що не дарма прожила своє життя. Саме так зробив Мирон. Тож, постараймося всі хоч трошки бути Миронами, щоб маленькими справами зробити цей світ кращим.

Отже, узагальнюючи, можемо сказати що погляд І. Карпенка-Карого на інтелігенцію виводиться із основного правила, за яким герой-інтелігент повною мірою виконує свою місію як носія освіти, культури, та виховання, живучи за принципом «освітлення шляху темним людям».

---

¹ Тобілевич І. Лист до І. І. Тобілевич. Твори в 3 т. К., 1985. Т.3. С.339.

ВИСНОВКИ

Яскравим явищем літератури другої половини XIX століття став театр корифеїв, відомими представниками якого були М.Старицький та І.Карпенко-Карий, які у своїх творах реагували на нові суспільні явища. Оскільки в другій половині XIX ст. інтелігенція починає оформлюватися як суспільний прошарок та відігравати все більш значну роль, очевидно, що й українська література виходила за межі селянської тематики та залучала в коло обсервації представників інших станів, зокрема й інтелігенції. Кращі драматичні твори цього часу засвідчують, що середовище української інтелігенції було неоднорідним, а іноді й доволі суперечливим. Підтвердженням цього є проаналізовані нами твори.

До кращих драм М.Старицького за оригінальністю та актуальністю належить «Не судилось». Саме у цьому творі автор спробував відобразити всі реалії «нових» пореформених відносин у селі, розкрити діяльність народницької інтелігенції, яка у 60-х роках вбачала своє призначення у просвіті села, допомозі селянам. Дотримуючись лінії розкриття гострих протиріч, він змальовує внутрішнє начало героїв, виділивши цікаві деталі та надихаючи їхні вчинки, щоб глибше показати насильницькі дії тодішнього жорсткого суспільного життя. Незважаючи на простоту сюжету, автор розкриває багато важливих питань, серед яких: справжня цінність людського життя, мораль народу, праця інтелігенції для народу. Власне, вдало показана особиста драма нерозділеного кохання, яка поєднується із соціально-національним конфліктом.

Загалом, простеживши образи народовської інтелігенції ми можемо зробити певні висновки. Автор змальовує неоднорідність цього середовища. Серед «народників» були і віддані своїй справі люди, які щиро допомагали селянам у всьому (прикладом такого інтелігента є Павло Чубань). Але були і такі, які просто захопилися модними в той час у студентському середовищі народницькими ідеями, але не проявили ні витривалості, ні твердості характеру, ні постійності тоді, коли слова необхідно було втілювати в конкретні справи (прикладом такого інтелігента є син поміщика-дворянина Михайло Ляшенко). Як бачимо, не завжди людина, яка носить вишиванку, втілює в собі любов та повагу до всього українського народу. Драматург творить два протилежні образи. Михайло Ляшенко виявився слабохарактерним та не готовим до випробувань не тільки у сфері служіння народу, але навіть в особистих почуттях. Натомість Павло Чубань – уособлення кращих рис української інтелігенції.

Ще один прошарок інтелігенції, який був добре знаний і М.Старицьким, і І.Карпенком-Карим, – це артисти, представники творчих професій, театральна богема.

Персонажі такого типу майже не з'являлися в українській літературі, тож соціально-психологічні драми «Талан» М.Старицького та «Житейське море» І.Карпенка-Карого є безперечно новаторськими й оригінальними.

Драма «Талан» була присвячена М. Заньковецькій, яка високо піднесла сценічне мистецтво. Її життя стало основою не стільки сюжетної побудови, скільки відтворення духовного й душевного світу героїні – мистецької натури. Тут вперше в українській літературі звертається увага на життя, складні творчі будні акторів професійної національної трупи, твориться тип жінки-митця, талановитої творчої особистості, яка в силу різних обставин зазнає трагічної долі.

М.Старицький порушує низку актуальних соціальних, мистецьких, морально-етичних і філософських питань, що стосуються місця і ролі творчої інтелігенції в суспільстві, яке роздирається гострими суперечностями.

Усі образи в драмі «Талан» є новаторськими, а найбільше новаторських рис простежуємо в центральному образі Марії Лучицької. Автор знайомить читача і глядача з героями драми за допомогою портретних характеристик. Новаторським також було те, що автор вперше порушив тему самотності творчої особистості. Попри свій всебічний талант як людина вона почувається самотньою. Це той тип людини, яка потребує від навколишнього середовища підтримки та розуміння, а натомість найчастіше отримує заздрість та інтриги.

Задля ширшого розкриття сутності кожного з героїв автор користується різними прийомами, насамперед – це діалоги, монологи та ситуації які найкраще передають духовний світ людини. Наприклад, для того щоб показати внутрішні переживання Лучицької автор використовує і внутрішні монологи.

Не відстає від Старицького за оригінальністю та геніальністю і Карпенко-Карий. Насамперед він критик, театральний діяч, актор та видатний драматург свого часу. У народній пам'яті він залишається як автор п'єс та одним із корифеїв українського театру. Чимало літературознавців та науковців цікавилися його постаттю. Це і не дивно, адже така велична постать автора вісімнадцяти відомих п'єс не могла не привернути до себе увагу.

Самим же творам письменника властива глибина охоплення дійсності, реалістичне зображення образів та чітко продумана форма викладу. Головним завданням драматурга було показати головні його вади та проблеми суспільства. Під час характеротворення образів-персонажів Тобілевич старається уникати мелодраматизації, штучності та вульгарності. За декілька десятиліть він бачив чимало, а особливо зачіпало його душу легковажне життя акторів поза сценою, а саме любовні інтриги та зради, які тоді

відбувалися перед його носом. Тому і не дивно, що він створює драму «Житейське море», в якій висвітлене суперечливий образ головного героя та його моральне роздвоєння у ситуації вибору.

Автор порушує низку моральних та психологічних проблем, разом із цим викриваючи лицемірство, заздрість, розпусту та наклепи через образи героїв. Ми простежили, що Іван – це талановитий, навіть геніальний актор, яким заслужено захоплюється публіка, але водночас це людина без якихось ідеалів та майбутнього, людина, яка живе одним днем і втратила духовні орієнтири. Образом Івана Барильченка І.Тобілевич приносить в українську літературу нові настрої, у зв'язку з чим драма збагачується на нові діалоги, зростає кількість реплік. А сила цієї драми виявляється у майстерному створенні образів-символів.

Таким чином, драма І.Карпенка-Карого показує життя акторів та висуває важливі морально-етичні цінності щодо чистоти сімейних відносин. Така тема є повністю новаторською, бо засвідчує прагнення автора підняти тему театрального життя, в контексті якого важливу роль грає мораль та внутрішній психологізм героїв.

Ще один тип українського інтелігента зустрічаємо в іншій п'єсі І.Карпенка-Карого – «Понад Дніпром», де найглибше та найталановитіше було розкрито життя українського села. Фактично тут йдеться про новий тип українського інтелігента, який стає ідеалом для І.Карпенка-Карого. Це людина з хорошою освітою, яка попри освіченість не втратила зв'язку з рідною землею, не поїхала до зрусифікованого міста, навпаки – міцно тримається національного коріння, працює на селі, щоби покращити його соціальний і економічний стан. Ним став Мирон Серпокрил. Автор, вивівши серед представників народницької інтелігенції власний естетичний ідеал, що зумовлений життєвими принципами й соціальними умовами, виступив новатором. Для Мирона Серпокрила ідеалом є життя простої працелюбної людини, яка подолала темноту, але не втратила кращих народних традицій.

Можемо дійти висновку, що відмінною рисою українського інтелігента драми «Понад Дніпром» є любов до Батьківщини та безмежна солідарність із простим народом. У нашому столітті, як ніколи, був би актуальним такий тип людини. Адже, як колись, так і тепер суспільству потрібен лідер, вчитель, наставник, який би допомагав людям, зумів їх згуртувати задля якоїсь доброї справи.

Отже, узагальнюючи, може сказати, що завдяки цим видатним драматургам світ дізнався про буденне життя акторів та непросту долю українського народу. Свою актуальність вони повною мірою підтвердили та підтверджують і сьогодні. А нам, як нащадкам, потрібно берегти та збагачувати цей неоціненний скарб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецький О. Зібрання праць: У 5 т. К.: Наукова думка, 1965. Т.2. 830 с.
2. Вашків Л. Риси творчого портрета Михайла Старицького // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Літературознавство / ред. кол.: М.П. Ткачук, Т.П. Вільчинська, О. М. Веретюк [та ін.]. Тернопіль, 2015. Випуск 42. 67 с.
3. Дорошкевич О. Підручник історії української літератури: Передрук. Мюнхен, 1991. 352 с.
4. Єфремов С. Іван Тобілевич. Літературно-критичні статті. К.: Дніпро, 1993. С.172-185.
5. Журчева Т. Трагикомедия: истоки и эволюция (к постановке проблемы). Культура и текст. СПб, 2000. С. 155-163.
6. Зеров М. Літературна позиція М.Старицького // Зеров М. Українське письменство. К., 2003. С. 496-498.
7. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Твори. Т.6. Ред.: Я. Мамонтов. Харків, 1931. 56 с.
8. Івашків В. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). Нарис життя і творчості. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 172 с.
9. Історія української літератури: У 2-х т. К.: АН УРСР, 1955. Т.1: Дожовтнева література. 732 с.
10. Історія української літератури: У 8-ми т. К.: Наукова думка, 1969. Т.4: Література 70-90-х років XIX ст. Кн. 2. 359 с.
11. Калантаєва Г. Українська література XIX століття: Навчальний посібник. Суми, 2016. 358 с.
12. Карпенко-Карий І. Драматичні твори / Вступна стаття, упорядкування, підготовка текстів, вступна стаття та примітки Л.Стеценка. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960-1961. С. 1-3.
13. Карпенко-Карий І. Понад Дніпром. Твори: У 3 томах. К.: Державне видавництво художньої літератури, 1960. Т.2. 351 с.
14. Коваленко Л. Українська література (рівень стандарту). Підручник. 10 клас. 314 с .
15. Коломієць В. Добра і правди син. Старицький-драматург. – К., 1993. – 43 с.
16. Комишанченко М. Михайло Старицький. К., 1968. 108 с.
17. Мороз З. П. На позиціях народності. Дослідження в 2 т. К., 1971. 480 с.

18. Немченко Г. Проблема інтелігенції в українській драматургії другої половини ХІХ ст. // Південний архів: збірник наукових праць: філологічні науки. Херсон: Видавництво ХДУ, 2005. Випуск XXVII. С. 15-18.
19. Поліщук В. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик: У пошуках «слова та правди і волі...». До 170-річчя від народження М. Старицького. Черкаси, 2010. 78 с.
20. Рильський М. Наша кровна справа. – К.: Держлітвидав України, 1959. – 558 с.
21. Рильський М. Наша кровна справа. К.: Держлітвидав України, 1959. 558 с.
22. Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. – Львів: [Накладом видавничої спілки "Діло"], 1936. – 438 с.
23. Старицький М. П'єси. К.: Дніпро, 1979. 247 с.
24. Старицький М. Талан. Відкрита книга, 2011. С. 14-84.
25. Степанов А. Психология мелодрамы. Драма и театр. Тверь, 2002. № 2. С. 39-55.
26. Тобілевич І. Твори: У 3-х т. К.: ДВУ, 1929-1931. Т. 3. 654 с.
27. Тобілевич І. Лист до І. І. Тобілевич. Твори в 3 т. К., 1985. Т.3. 339 с.
28. Тобілевич С. Мої стежки і зустрічі. К.: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1957. 475 с.
29. Українка Леся. Лист до М.П.Старицького від 15 листопада 1893 року // Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. К.,1978. Т.10. С.232.
30. Франко І. Іван Тобілевич (Карпенко-Карий) // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. К.: Наукова думка, 1982. Т.37. Літературно-критичні праці (1906-1908). С. 374-380.
31. Франко І. Михайло П.Старицький // Франко І.Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка,1982. Т.33. С. 333-408.
32. Франко І. Нарис історії української літератури до 1890 року. Твори: В 50 т. К., 1984. Т.41. С. 435-521.
33. Халімончук А. Нарис української літератури ХІХ ст. Львів: Видавництво Львівського університету, 1958. 152 с.
34. Чугуй О. П. Класик української драматургії. К., 1970. 43 с.